

Валерій Орлов
Інститут професійно-технічної
освіти НАПН України
м. Київ
V.F. Orlov@mail.ru

Умови розвитку професійної рефлексії в системі дизайнерської освіти

Анотація. У статті йдеться про один з напрямів розвитку педагогічної майстерності викладачів художніх дисциплін і ролі рефлексивної педагогіки у формуванні творчої особистості в системі підготовки майбутніх дизайнерів.

Ключові слова: рефлексія, рефлексивна педагогіка, дизайн-освіта, викладач художніх дисциплін, майбутній дизайнер.

Аннотация. В статье идет речь об одном из направлений развития педагогического мастерства преподавателей художественных дисциплин и роли рефлексивной педагогики в формировании творческой личности в системе подготовки будущих дизайнеров.

Ключевые слова: рефлексия, рефлексивная педагогика, дизайн-образование, преподаватель художественных дисциплин, будущий дизайнер.

Annotation. The article deals with one of the areas of teaching skills of art teachers and the role of reflexive pedagogics in the formation of a creative personality in the preparation of future designers.

Keywords: reflection, reflexive pedagogics, design education, the teacher artistic disciplines, the future designer.

Однією із характерних тенденцій сучасних психолого-педагогічних досліджень є вивчення механізмів продуктивної реалізації особистістю себе як суб'єкта творчої діяльності. Предметом пильної уваги і педагогів і психологів став феномен особистісного самовизначення і саморозвитку. Методологічна база психолого-педагогічних досліджень побудована на підходах та результатах отриманих в рамках рефлексивної культуродигми в педагогіці і психології творчості (Л. Виготський, І. Семенов, С. Степанов), психології самосвідомості

(В. Столін), смислової організації особистості (Д. Леонтьєв) та інші. Конкретизація уявлень про рефлексію стосовно практично важливих завданням навчання і виховання служила необхідною передумовою створення засобів їх наукового розв'язання. «Розробка проблеми розвитку рефлексії у процесі самостійної роботи учнів, - підкреслює Б. Ананьєв, - має велике значення для правильної постановки питань виховання і самовиховання розуму» [1, 127]. Численні дослідження творчості як розумового процесу ([2], [4] та ін.) встановили, що його результатом є інтелектуальні новоутворення у вигляді відкриваються суб'єктом знань про способи вирішення проблемної ситуації. Її вивчення з позицій професійної підготовки фахівців у сфері мистецтва і зокрема - дизайну призвело до встановлення важливого факту різноплановості творчого мислення, що дозволило представити його як збалансоване рух думки по ієрархічно організованим рівнями: особистісному, рефлексивному, предметному, операціональному [5]. При експериментальній реалізації цієї концептуальної моделі мислення були виявлені феномени інтенсифікації рефлексії перед инсайтом [6] і її домінування серед інших компонентів мислення при успішних рішеннях творчих завдань [3]. Аналіз цих фактів розкрив провідну роль рефлексії в дієвої реалізації особистісної обумовленості творчого процесу.

Існує багато визначень терміна «рефлексія». Перш за все – це аналіз і усвідомлення власного і чужого психічного стану, думок. Людина звертається до себе, оцінює себе у житті, які вчинки вона робить, яких помилок припускає, усвідомлює свою необхідність, аналізує чи змогла вона привнести щось нове у цей світ, в його культуру. Все це можна зробити через мистецтво, так як воно є суб'єктивним відображенням наших думок і почуттів. Розвиток рефлексії в системі мистецької освіти є важливим резервом вдосконалення навчально-педагогічного процесу. Основний недолік традиційної класичної мистецької освіти в її надмірному прагненні "пересадити" у свідомість студента вихоплені з живого потоку мистецької (дизайнерської) реальності готові зразки вирішення професійно-значущих завдань. Цей намір вступає у суперечність із закономірностями еволюції свідомості реципієнтів мистецтва, де сприйняття і

створення мистецтва є особливого роду рефлексивними процесами, в яких знаходили б раціональне втілення безпосередньо емоційні аспекти створення і сприйняття мистецтва.

Центральна проблема дизайнерської освіти полягає в подоланні розриву між пропонованою інформацією та її практичної затребуваністю. Студенти за роки навчання у здобувають одночасно і надто багато і надто мало знань. Багато в сенсі обсягу і мало з точки зору їх адекватності конкретним обставинам, в яких їм потім доводиться працювати.

Вирішенню проблеми може сприяти рефлексивна педагогіка.

Педагогічна рефлексія викладача дизайну – це система мовно-мисленнєвих процесів, що забезпечують функціонування професійної художньо-естетичної самосвідомості, реалізацію цілей професійної підготовки майбутніх дизайнерів, виховання в системі художньо-педагогічної взаємодії.

Викладач мистецьких дисциплін поєднує у своєму професійному розвитку педагогічну рефлексію із рефлексією культури, рефлексією мистецькою.

Рефлексія культури (мистецька рефлексія) – це стан художньо-естетичної свідомості, спрямованої на переосмислення культурних актів та свого культурного досвіду, що відбулися в пошуках нових парадигм розвитку мистецтва і власного культурного зростання. Вона охоплює всі види рефлекторної діяльності, приносячи інновації, дає нову грань знання не тільки в плані інтегративності, але і в плані специфічності, бо мова йде про переосмислення системи художньо-естетичних цінностей, норм і принципів, якими керувалися люди, про можливу і навіть необхідною зміну їх для подальшого розвитку всього суспільства і кожного індивіда.

Аналіз психолого-педагогічної літератури і наші спостереження свідчать, що:

1) проблема професійної рефлексії викладача мистецьких дисциплін є предметом багатьох сучасних психолого-педагогічних досліджень, проте відсутня концепція її розвитку в майбутніх дизайнерів;

2) відсутня структура педагогічної рефлексії викладача мистецьких дисциплін;

3) практика рефлексії пов'язана в основному з активними методами навчання, однак вони поки не мають цілеспрямованого, організованого характеру у підготовці майбутніх викладачів, а відповідно і у майбутніх дизайнерів;

4) не представлена програма формування педагогічної рефлексії суб'єктів навчально-виховного процесу в системі мистецької освіти.

Отже постає питання: Як, яким чином розвивати рефлексивні здібності студента і викладача? Слід зазначити, що, у відповідності зі своїми вихідними уявленнями про суб'єктивну, аналітичну позицію учня, автори рефлексивної педагогіки добре розуміють, що не можна розвивати рефлексію звичайними, прямими методами навчання, як би захоплююче і емоційно методисти та викладачі не демонстрували всі переваги рефлексії. Навіть якщо студент (учитель) і засвоїть деякі знання про неї і способи її розвитку, він навряд чи зможе самостійно застосувати їх у роботі. Так відбувається ще й тому, що рефлексія – це не інформація і її не можна "взяти і передати", її можна лише стимулювати, розвивати, підвищувати.

Тому пропонується ряд принципово важливих умов розвитку професійної рефлексії:

Першою умовою розвитку професійної рефлексії є спеціально організована рефлексивна діяльність педагога, якій притаманні властивості діяльності (цілеспрямованість, перетворюючий характер, предметність, усвідомленість) і характерна спільність у побудові процесу діяльності та її кінцевих результатів.

Другою умовою – є наявність рефлексивного середовища, тобто певної системи розвитку особистості майбутнього дизайнера, що відкриває перед ним можливість самодослідження і самокорекції психологічних і професійних ресурсів. Функція такого середовища – сприяти виникненню у особистості потреби в рефлексії. Мета рефлексивного середовища – зняття відчуження викладача мистецьких дисциплін від навчального процесу і розвиток в ньому

професійної рефлексивності педагога як способу життєдіяльності (здійснення професійної діяльності).

Третьою умовою – є активізація межсуб'єктних відносин між учасниками рефлексивної діяльності. Особливість відносин у художньо-педагогічному процесі в умовах рефлексивної діяльності полягає в тому, що і викладач і студент виступають суб'єктами діяльності, коли їх загальна діяльність протікає синхронно і кожен доповнює і збагачує діяльність один одного, зберігаючи своєрідність своїх дій. Саме в таких взаємопереходах суб'єктно-об'єктних відносин в суб'єктно-суб'єктні відносини і закладені механізми розвитку професійної рефлексії викладача дизайну і майбутнього дизайнера.

Четвертою умовою – є актуалізація рефлексивності педагога.

П'ятою педагогічною умовою розвитку педагогічної рефлексії є використання освітніх програм з розвитку професійної рефлексії.

В якості рекомендації хотілось би запропонувати наступне:

1. Проаналізувати вихідні індивідуальні уявлення викладача мистецьких дисциплін про ефективну викладацьку діяльність за допомогою питань: "Що таке фахівець-майстер? Якими знаннями, вміннями, якостями він володіє? Які ефективні стратегії навчання? Що є необхідним і достатнім результатом його праці? Як повинне бути організоване ефективне заняття? "

2. Визначити систему ціннісних орієнтацій студента, і зіставити із системою планування і проведення конкретного заняття за допомогою питань: "Що більш важливо і цінно на занятті для студента і для викладача: неодмінна виконання задуманого плану або добре засвоєні знання? Інтереси студентів або комфортність викладача? Самі помилки або причини цих помилок? Логіка навчального матеріалу або логіка пізнавального інтересу майбутнього дизайнера? "

3. З'ясувати і обговорити технологію взаємодії студента і викладача, визначити можливі ролі, позиції учасників навчального процесу. Продіагностувати індивідуально-психологічні особливості студента, рівень розвитку його професійної компетентності, визначити актуальні та потенційні бар'єри у спілкуванні на занятті.

4. Думати і говорити про заняття в термінах конкретних особливостей і фактів поведінки викладача і студентів, уникаючи оцінок властивостей особистості. Тобто треба звертати увагу на конкретну дію студента, а не на те яким ми його собі уявляємо (хорошою чи поганою людиною).

5. Оцінювати заняття і кожний його момент з точки зору приросту індивідуального досвіду студента, а не з позиції його відповідності нормам, моделям, вимогам. Ключовими питаннями можуть бути: "Що можна взяти для себе з цього заняття на майбутнє? Які моменти заслуговують того, щоб їх зберегти? Що може бути додано в майбутні заняття?".

6. Запропонувати викладачу подивитися на урок з точки зору нереалізованих можливостей. Ключовими питаннями можуть бути: "Чи можна було зробити на уроці інакше (не обов'язково краще)? Чи можна було використовувати інший спосіб? Що могло трапитися на уроці, якби ..?".

Здатність породжувати нові, нестандартні ідеї, що не збігаються з традиційними, повинна розглядатися в якості однієї з умов творчого мислення викладача, підвищення впевненості у своїх силах і певної незалежності поглядів.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды. – М., 2009. Т. 2. – 287 с.
2. Брушлинский А. В. Мышление как процесс и проблема деятельности. – Вопросы психологии, 1992, № 2. – С. 28-40.
3. Давыдов В. В. Виды обобщения в обучении. – М., 1999. – 423 с.
4. Зарецкий В. К., Семенов И. Н., Степанов С. Ю. Рефлексивно-личностный аспект формирования решения творческих задач. – Вопросы психологии, 1998, № 5. – С. 113—118.
5. Семенов И. Н. Методологические проблемы системного изучения организации мыслительной деятельности. — В кн.: Системные исследования. Ежегодник. 1992. – М., 1982. – С. 301-319.

6. Семенов И. Н., Сиротина Е. А., Зарецкий В. К. Исследование рефлексивного аспекта принятия решения как фактора оптимизации мышления. — В кн.: Исследование процессов принятия решения. – М., 1997. – С. 110-133.

Відомості про автора

Орлов Валерій Федорович – доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник лабораторії професійної орієнтації та виховання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Тел.: 050 593 49 37.

Отправил Отич 06.09.2014 в юбилейный сборник Ничкало